

بررسی چشم انداز نهاد کتابخانه های عمومی در افق ۱۴۰۴

حسن نکوفر^۱، زهره قلاوند^۲، مریم فاطمیان^۳، مهدی گلی زاده^۴

^۱ دکتری فناوری اطلاعات گرایش مدیریت سیستم های اطلاعاتی و مدرس مدعو دانشگاه علمی کاربردی و پیام نور (نویسنده مسئول)

^۲ دکتری علوم تربیتی و عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور

^۳ کارشناس ارشد مدیریت کتابداری

^۴ کارشناس ارشد علوم تربیتی

چکیده

با وجود اینکه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و به ویژه در طول چند سال گذشته رشد قابل توجهی در شاخص های کتاب و کتابخوانی و کتابخانه صورت گرفته است، اما هنوز هم کتابخانه های عمومی کشور فاصله زیادی را برای رسیدن به این استاندارد های جهانی و سند چشم انداز نهاد کتابخانه های عمومی کشور یعنی حفظ جایگاه کشور در منطقه و رسیدن به زمره ۱۵ کشور برتر جهان از جهت سرانه فضا، عضو، منابع و امانت کتابخانه ای پیش روی دارند که تحقق این مهم نیازمند انجام کارهای سازنده و اثر گذار و همچنین تعهد و دلسوزی مسئولان است. در این راستا نهاد کتابخانه های عمومی کشور به عنوان متولی قانونی اداره کتابخانه های عمومی کشور، یک تحول عظیم در حوزه مختلف کتابخوانی و کتابخانه ایجاد کرده است. حوزه های نیروی انسانی، آموزش نیروی انسانی، تهیه منابع، کتابخانه سازی و ... از جمله خدمات این نهاد است. این نهاد در راستای تحقق اهداف سند چشم انداز ۱۴۰۴ و در جهت رد و ارتقای فرهنگ کتابخوانی در جامعه و توسعه کتابخانه های عمومی و دستیابی به وضعیت مطلوب در استاندارد ها و سند موجود، اقدامات سازنده و فعالیت های گسترده ای انجام داده است. از جمله اقدامات این نهاد می توان به طرح «کتاب من»، طرح «ایستگاه مطالعه»، طرح «کاروان کتابخانه صبا» تاسیس کتابخانه های مشارکتی مستقل، تاسیس انجمن خیرین کتابخانه ساز و طرح «اهدای کتاب» اشاره کرد. اجرای طرح مذکور حاکی از این است که نهاد کتابخانه های عمومی کشور در جهت رسیدن به سطح مطلوب در شاخص های کتاب و کتابخانه تلاش های گسترده ای انجام داده است. اما از آنجایی که کتاب و کتابخانه اموری فرهنگی و نیازمند برنامه و دید همه جانبه و فرابخشی هستند، لذا به نظر می رسد نهاد کتابخانه های عمومی کشور برای رسیدن به اهداف خود و حفظ جایگاه اول در منطقه و رسیدن به زمره ۱۵ کشور برتر جهان، نیازمند همکاری دیگر دستگاه های اجرایی کشور است که خود به پژوهش های دیگری در این مورد نیاز دارد.

واژه های کلیدی: چشم انداز، کتابخانه های عمومی، افق ۱۴۰۴

مقدمه

به موجب قانون تاسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور مصوب هفده اسفند ۱۳۸۲ مجلس شورای اسلامی، نهاد کتابخانه‌های عمومی به عنوان نهاد عمومی غیر دولتی با استقلال مالی مسئولیت یافت در حوزه‌های مربوط به تاسیس، تجهیز، بازسازی، توسعه، مدیریت و نظارت بر کتابخانه‌های عمومی فعالیت نماید.

طبق سند چشم‌انداز نهاد در افق ایران ۱۴۰۴ نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور نهادی خواهد بود فرهنگی، با هویت اسلامی - ایرانی، نافذ و اثرگذار بر جامعه، دارای کارکردهای آگاهی‌بخشی، اطلاع‌رسانی، آموزشی و ارشادی، زمینه‌ساز ارتقای مطالعه‌ی مفید، دارای نیروی انسانی متعهد، متخصص و آموزش دیده، با دست‌یابی به جایگاه اول کشور در منطقه و قرار گرفتن در زمره‌ی پانزده کشور برتر جهان از جهت سرانه فضا، عضو، منابع و امانت کتابخانه‌ای (سیامک، ۱۳۹۱).

برنامه ریزی برای ساخت، گسترش، تجهیز، توسعه نیروی انسانی، تأمین منابع مکتوب و غیر مکتوب در کتابخانه‌ها، ارائه خدمات کتابخانه‌ای براساس نیازسنجی و متناسب با شرایط و نیازهای محلی و منطقه‌ای، ایجاد هماهنگی در ارائه خدمات فنی، عمومی و جنبی در کتابخانه‌ها و مطالعات و اقدامات لازم به منظور توسعه و ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی در کشور از جمله وظایف نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور است.

کتابخانه‌های عمومی موظف است به تمام افراد جامعه خدمت کند و به همین منظور باید همسو و هماهنگ با توسعه علمی و فرهنگی جامعه استفاده‌کننده حرکت کند تا هرچه بیشتر با نیازهای مطالعاتی گوناگون جامعه استفاده‌کننده آشنا شود. روش است هر چه این آشنایی بیشتر باشد نوع خدمات ارائه شده برای رفع نیاز استفاده‌کنندگان نیز بهتر و مفیدتر خواهد بود و رضایت و خرسندی افراد را از مراجعه به این مکان‌ها به ارمغان می‌آورد و این خود گامی موثر برای رسیدن به هدف برپایی و استقرار این مکان‌ها در جامعه است (مرجانی، ۱۳۷۷). برای تحقق این وظیفه مذکور، کتابخانه‌های عمومی به مجموعه‌ای غنی و مناسب، نیروی انسانی متخصص و جرب و همچنین ساختمان و فضایی مناسب نیاز دارند.

ضرورت و اهمیت تحقیق

طبق گزارش بررسی عملکرد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، میزان امانت کتاب از کتابخانه‌های عمومی تحت پوشش نهاد از ۲۳۰۴۳۴۴۴ در سال ۱۳۸۵ به ۲۲۰۴۰۴۷۴، یعنی به میزان ۴/۴٪ کاهش داشته است؛ بیش از نیمی از استان‌ها در سال ۱۳۸۸ نسبت به سال ۱۳۸۵ کاهش امانت داشته‌اند. از سوی دیگر نسبت مراجعه عضو نشان‌دهنده تعداد تقریبی مراجعه سالانه هر عضو به کتابخانه عمومی است. هر چه این نسبت بیشتر باشد اعضا فعالیت بیشتری برای استفاده از کتابخانه کرده‌اند. در سال ۸۵، تعداد مراجعه سالانه هر عضو ۳۵ بار بوده که این میزان در سال ۸۸ به ۲۷ بار کاهش یافته است. نسبت عضو به جمعیت در سال ۱۳۸۹، ۲.۸۴٪ می‌باشد یعنی در حدود ۲.۸۴ درصد افراد جامعه عضو کتابخانه‌های عمومی هستند که در وضعیت مطلوب این مقدار بایستی به رقم ۳۵ درصد برسد. همچنین طبق گزارش "بی‌مطالعه‌گی ایرانیان: قشر بندی اجتماعی افرادی که مطالعه نمی‌کنند" در سال ۱۳۸۹، ۱۶.۴۲٪ افراد باسواد جامعه هیچ نوع مطالعه‌ای نداشته‌اند که این افراد به طور قطع از کتابخانه‌های عمومی استفاده نکرده‌اند. با توجه به آمار ارائه شده میزان استفاده از کتابخانه‌های عمومی در وضعیت مناسبی قرار ندارد.

با توجه به آمار ارائه شده کتابخانه‌های عمومی کشور تا رسیدن به وضعیت مطلوب فاصله زیادی دارند و از آنجایی که نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در چشم‌انداز ایران ۱۴۰۴ درصد پیوستن به ۱۵ کشور برتر جهان از نظر شاخص‌های سرانه فضا، تعداد عضو، منابع و امانت بین کتابخانه‌ای می‌باشد، لذا باید به درک درستی از موانع استفاده از کتابخانه‌های عمومی رسید. با توجه به اینکه هدف نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور رسیدن به ۱۵ کشور برتر جهان در سال ۱۴۰۴ و برآورده کردن اهداف سند چشم‌انداز می‌باشد و از سوی دیگر، استفاده از کتابخانه‌های عمومی در کشور با مشکل مواجه است و جامعه اقبالی به استفاده از کتابخانه عمومی نشان نمی‌دهد. پیگیری دلایل این امر ضروری است، تا با رفع موانع و ایجاد زمینه‌ی لازم جهت ترویج و توسعه استفاده از کتابخانه‌های عمومی، به این مهم دست یافت.

مولفه های چشم انداز نهاد کتابخانه های عمومی کشور در افق ایران ۱۴۰۴ ه. ش

نهاد کتابخانه های عمومی کشور، در چشم انداز ایران ۱۴۰۴ هجری شمسی نهادی است: فرهنگی، با هویت اسلامی-ایرانی، نافذ و اثرگذار بر جامعه، دارای کارکردهای آگاهی بخشی، اطلاع رسانی، آموزشی و ارشادی، زمینه ساز ارتقای مطالعه مفید، دارای نیروی انسانی متعهد، متخصص و آموزش دیده، باحفظ جایگاه اول کشور در منطقه و موفق در رساندن کشور در زمره پانزده کشور برتر جهان از جهت سرانه فضا، عضو، منابع و امانت کتابخانه های با ویژگی های ذیل (نهاد کتابخانه های عمومی کشور، ۱۳۸۹):

۱- ارتقاء دهنده آگاهی عمومی از طریق دسترسی سریع، آسان و عادلانه به یکایک ایرانیان و فارسی زبانان به منابع اطلاعاتی مورد نیاز با توجه به اقتضای سن، جغرافیا و فرهنگ آنان.

کتابخانه های عمومی به مثابه کانون دانش و اطلاعات، می توانند با فراهم آوری و دسترس پذیری حوزه های وسیعی از منابع دانش مورد نیاز، شاکله ی حیات اجتماعی و فرهنگی جامعه را دگرگون کرده و در صورت هدایت و سکانداری صحیح کتابخانه ها، جامعه حیات طیبه را تجربه خواهد کرد. یک اصل اساسی برای کتابخانه های عمومی، دسترسی آن برای عموم است به گونه ای که به گروهی خاص از جامعه اختصاص نداشته باشد. مفهوم دسترسی بدون در نظر گرفتن سه مولفه و ویژگی بنیادین سرعت، سهولت و عدالت کامل نخواهد بود. مخاطبین و مراجعان کتابخانه های عمومی باید بتوانند به هنگام نیاز، در اسرع وقت به منابع دست یابند و در این دسترسی مشقت غیر متعارفی مانع نباشد. در واقع سرعت و سهولت دو روی یک سکه هستند و هر دو باید کنار هم باشند (نهاد کتابخانه های عمومی کشور، ۱۳۸۹).

۲- در خدمت آموزش مادام العمر افراد جامعه از طریق تعامل با نهادهای آموزشی و تسهیل در چرخه ی دانش با تأمین منابع اطلاعاتی.

یادگیری مادام العمر، یادگیری است که فرد در طول زندگی، داوطلبانه، ارادی، خودانگیخته و بدون اجبار و تکلیف بیرونی به دلایل فردی و یا حرفه ای به جست و جوی دانش مورد نیاز می پردازند. جامعه خلاق و نوآور نه تنها افراد خود را برای تطبیق و سازگاری با تغییرات آماده می سازد، بلکه آنها را برای رهبری و تاثیرگذاری بر تغییرات نیز هدایت می کند. گسترش آگاهی در جامعه، رفع تبعیض اجتماعی در آموزش، استمرار یادگیری، تاکید بر ارتقای سواد اقشار خاص مانند فقرا، بانوان، محرومان، افراد بومی، به حاشیه رانده شدگان و افراد با نیازهای خاص از جمله اهدافی است که آموزش مادام العمر مد نظر خواهد قرار گرفت (نهاد کتابخانه های عمومی کشور، ۱۳۸۹).

۳- مرکزی برای یادگیری، رشد مهارت و نیز ارتقای تعاملات فکری و علمی در راستای تولید علم. اقداماتی که در کتابخانه های عمومی در اجرای راهبرد ارتقای تعلیم و تربیت انجام می گیرد، مکمل و پشتیبانی کننده ی نظام آموزش و پرورش رسمی کشور می باشد. از این رو سیاست گذاران و مدیران کتابخانه های عمومی ضمن تلاش جهت جذب فراگیر محصلین و دانش آموزان، باید در نظر داشته باشند تعلیماتی که بدان همت می گمارند، خلاهای آموزشی نظام آموزش و پرورش را پر کنند (نهاد کتابخانه های عمومی کشور، ۱۳۸۹).

۴- جذاب، هدایت کننده اوقات فراغت و توسعه دهنده فرهنگ مطالعه و کتابخوانی با هدف جذب فراگیر مخاطب به ویژه کودکان، نوجوانان و جوانان.

مفهوم اوقات فراغت به مثابه مفهومی مدرن از زمان پیدایش سرمایه داری مدرن و با شکل گیری دوران زندگی صنعتی در غرب در اصلاحات جامعه شناسان به وجود آمد. سیطره ی فکری تمدن غرب بر سایر جوامع و تمدن ها، سبب شد این اصطلاح به آرامی و بدون پرسش از ماهیت آن در ساختار فکری سایر تمدن ها قرار گیرد. به نحوی که چنین می نمود که انسان ها در همه ادوار تاریخی و همه جوامع با الگوی های متفاوت حیات جمعی، همگی دارای اوقات فراغت که در تعریف همراه با مفاهیم «تفریح»، «بازی»، «کارهای غیر اجباری»، «اختیاری و ازادی فردی» همراه است، اساسا زاینده ی الگوی زندگی جوامع صنعتی و محصول سرمایه داری نوین است. بدین بیان که در جامعه ی صنعتی مدرن، افراد به سبب تأمین هزینه های زندگی و بنابر

اصل تخصصی شدن و تقسیم کار مجبورند دست به کارهایی بزنند که بدان علاقه ندارند و با انجام آن نیازهای متعالی آنها را برآورده نمی‌کند(نهاد کتابخانه های عمومی کشور، ۱۳۸۹).

۵- تقویت کننده « مؤلفه های هویت ملی ایرانیان »، حافظ و انتقال دهنده ارزش های دینی و فرهنگی در برابر از خود بیگانگی فرهنگی و گسست نسل ها.

قرار گرفتن کتابخانه ها در نظام فرهنگ عمومی و زنجیره ی به هم پیوسته آموزش و یادگیری عمومی، ضرورت پرداختن به این نوع کتابخانه ها را از اهمیت خاصی برخوردار نموده است، به نحوی که می توان کتابخانه ها را از ارکان اجرا و عملیاتی کردن سیاست های کلی نظام فرهنگ عمومی قلمداد نمود. از این رو هر گونه جهت گیری و اقدام کتابخانه ها در حوزه فرهنگ عمومی از ضریب اثرگذاری بالایی برخوردار است. خط مشی های اعتلای فرهنگ عمومی که کتابخانه های عمومی می توانند آن را تقویت کرده و پشتیبانی کنند را به طور خلاصه می توان در دو محور زیر خلاصه کرد:

الف) مبارزه با خود بیگانگی فرهنگی از طریق تقویت هویت ملی

ب) جلوگیری از گسست نسل ها

دو محور یاد شده دارای بعد تاریخی می باشد. به نحوی که می توان مدی شد خودآگاهی تاریخی یک قوم، عامل بسیار مهمی در حفظ و یکپارچگی فرهنگی آن قوم است. ملتی که از این تاریخ درین خویش غفلت نورزیده و دچار نسیان تاریخی نگشته است به راحتی می تواند ودایع و موارث تاریخی و اصیل خویش را به نسل های بعدی منتقل کند، که البته سر این انتقال در حفظ الگوی های تربیت بومی و از همه مهمتر استحکام جایگاه و موقعیت نهاد خانواده در نظام تربیت آن جامعه است(نهاد کتابخانه های عمومی کشور، ۱۳۸۹).

۶- پژوهش محور، نوآور و خلاق و بهره مند از مشارکت نخبگان و فرزندان و رشد دهنده روحیه خلاقیت و نوآوری در جامعه.

کتابخانه های عمومی علاوه بر مأموریت اجتماعی که بر عهده ی آنان است، دارای چهار مسئولیت ویژه نیز می باشند:

• مسئولیت در برابر اعضاء.

• مسئولیت در برابر خود و کارکنان.

• مسئولیت در برابر اجتماع (عامه ی مردم)

• مسئولیت در برابر نخبگان.

کتابخانه های عمومی مانند هر سازمان و نهاد اجتماعی و مدنی که به ارائه خدمات می پردازد، نسبت به مخاطبین و مراجعین خویش مسئولیت دارند. از این رو اثر بخشی کتابخانه های عمومی با شاخص میزان اثر بخشی خدمات آنان به اعضاء و مراجعین سنجیده می شود. کتابخانه ها همچنین نسبت به کارکنان خویش دارای مسئولیت می باشند. کارکنانی که پیوست در حال یادگیری هستند، نسبت به مسائلی که با آن مواجه می شوند، خلاقانه برخورد کرده و با ایجاد نوآوری در ارائه ی خدمات ضمن جلب رضایت مراجعه کنندگان، در بهبود مستمر کیفیت خدمات موثر هستند(نهاد کتابخانه های عمومی کشور، ۱۳۸۹).

۷- حامی و ارتقاء دهنده منزلت اجتماعی کتابداران.

منزلت اجتماعی در ارتباط با نقش اجتماعی افراد معنا و مفهوم پیدا می کند و شامل جایگاه و مجموعه ی امتیازاتی است که به افراد داده می شود تا مسئولیت های از آنها انتظار می رود انجام دهند. به این ترتیب، نقش اجتماعی افراد یکی از معیارهای عمده جهت تعیین منزلت اجتماعی مشاغل و پست های سازمانی است .

به طور کلی مقوله ی منزلت اجتماعی از دو زاویه قابل توجه است:

• احساس ارزش مندی و رضایت فرد از نقش و عملکرد اجتماعی خود.

• تلقی جامعه از ارزشمندی و اهمیت نقش و عملکرد اجتماعی فرد یا گروه و یا طبقه اجتماعی خاص.

بنابراین تقویت جایگاه و موقعیت اجتماعی کتابداران و یا هر صنف دیگر می توان با دو راهبرد پیگری کرد:

• راهبرد تقویت احساس عزت مندی و ارزش باوری کتابداران از شغل و حرفه ی خویش.

• راهبرد شناسایی و مدیریت تصویر سازی مطلوب از حرفه ی کتابداری در میان افراد جامعه.

بی شک رفتار کتابداران با یکدیگر، مسئولیت پذیری آنان نسبت به جرم حرفه و رسایت های اجتماعی خویش، میزان تکریم و احترام کتابداران نسبت به یکدیگر و همچنین میزان انسجام و وحدت اجتماعی آنان از عوامل زمینه ساز تقویت احساس عزتمندی و ارزش باوری کتابداران نسبت به حرفه ی خویش می باشد(نهاد کتابخانه های عمومی کشور، ۱۳۸۹).

۸- مشاوره ی امین با بهره مندی از کتابداران متخصص و متعهد.

کتابخانه های عمومی یکی از نهادهایی است که می تواند در ارتقای فکری و فرهنگی آحاد جامعه نقش موثری ایفا نماید، به نحوی که می توان آن را دانشگاه مردم خواند. این نهاد اجتماعی می تواند به منزله نهادی موثر برای گسترش تفکر و تامل در جهت اصلاح اخلاق و ادب و فرهنگ جامعه فعالیت نماید. این امر مستلزم آن است که کتابخانه از این یک نهاد منفعل و کنش پذیر، به نهادی فعال و کنشگر تبدیل شود و با انجام برنامه ریزی های کوتاه مدت و بلند مدت، در جهت تحقق چشم انداز و برنامه ی راهبری خود قدم بردارد. در این مسیر بایسته است که کارکرد کتابخانه از مخزن و منبع دانش به اشاعه دهنده ی دانش تغییر یابد. نقش هدایتی کتابخانه های را می توان در ۳ سطح مورد توجه قرار داد:

• در سطح منبع اطلاعاتی

• در سطح خدمات

• در سطح نیروی انسانی

تربیت و جذب کتابداران به منزله ی مشاور امین مربوط به سطح سوم (نیروی انسانی) است. بر این اساس، کتابدار صرفاً فراهم کننده و سازمان دهنده ی دانش نخواهد بود، بلکه می تواند به عنوان هدایت کننده ی کاربر در جهان دانش و معرفت عمل کند تا او در پیچ و خم های اندیشه گوناگون که از هر سو هجوم می آورند اسر سردرگمی نشود و بتواند را خود را بیابد(نهاد کتابخانه های عمومی کشور، ۱۳۸۹).

۹- دارای ساختاری انعطاف پذیر و پویا، در تعامل با مساجد و خیرین و بهره منداز همکاری.

موسسه ها و سازمان های چاپک نگران و دلواپس تغییر؛ عدم اطمینان و عدم پیش بینی در حوزه کاری خود هستند. بنابراین این سازمان ها برای رسیدگی به تغییر، عدم اطمینان و عدم قابلیت پیش بینی در حوزه کاری خود، به شماری از قابلیت های متمایز نیازمندند. این قابلیت ها چهار عنصر اصلی را شامل می شوند:

• پاسخگویی

• شایستگی

• انعطاف پذیری و قابلیت سازگاری

• سرعت

چابکی یا انعطاف پذیری در ساختار ارتباطی کتابخانه های عمومی عبارتند از برقراری تعامل اثر بخش کتابخانه ها با محیط بیرونی و نحوه بهره گیری از قابلیت های ویژه ی خیرین، همکاری با نهاد های دینی و مردمی مانند مساجد و سایر سازمان های مردم نهاد. یکی از اساسی ترین مسائل پیش روی طراحان کتابخانه های عمومی با آنهاست که می خواهند در وضع موجود کتابخانه ها تغییری ایجاد کنند، بهره گیری از حداکثر حمایت و مشارکت مردم در بررسی مربوط به کتابخانه ها می باشد(نهاد کتابخانه های عمومی کشور، ۱۳۸۹).

۱۰- برخوردار از نظام های همکاری و تبادل بین کتابخان های در سطوح ملی، منطقه ای و جهانی

گسترش دانش بشری، محدودیت امکانات مالی و فیزیکی کتابخانه ها و افزایش روز افزون بهای منابع اطلاعاتی، کتابخانه ها را در زمینه تهیه منابع اطلاعاتی مورد نیاز کاربران خود با مشکل مواجه ساخته است. به گونه ای که امروزه هیچ کتابخانه ای نمی تواند نیازه ای مطالعاتی مراجعین خود را به تنهایی برآورده سازد و خود کفا بودن کتابخانه ها، به مفهومی در اختیار داشتن همه مدارک، نه امکان پذیر و نه مقرون به صرفه است. از این رو سیاست کتابخانه ها از «مالکیت بر منابع» به «دسترسی به منابع اطلاعاتی» تغییر کرده است. همکاری های بین کتابخانه ای یکی از مهمترین شیوه های تحقق این سیاست است که می تواند در سطح محلی، ملی، منطقه ای و یا بین المللی صورت پذیرد(نهاد کتابخانه های عمومی کشور، ۱۳۸۹).

۱۱- پیشرو در بهره‌گیری از فناوری‌های نوین اطلاعاتی، با ایجاد کتابخانه‌های ترکیبی از طریق دیجیتال سازی اثربخش خدمات و منابع.

پیشرفت‌های سریع فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات و کاربرد وسیع آن در تمامی ابعاد زندگی، جامعه امروز را با تغییراتی بی‌سابقه مواجه کرده است. اهنگ شتاب زندگی، تجربه روزمره و برنامه زمانی معمول انسان‌ها چنان دگرگون شده‌اند که در هیچ برهه‌ای از تاریخ مانند آن پیدا نمی‌شود.

کتابخان‌های عمومی نیز بعنوان یک سازمان از تاثیرات این امر به دور نبوده است. برای بازنمایی تاثیر این فن‌آوری بر ابعاد مختلف کتابخانه، می‌توان آن را در قالب فرایندی سه مرحله‌ای تبیین کرد. این مراحل عبارتند از:

- نوآوری (انجام کارهای پیشین با اثر بخشی بیشتر)
- نوآوری (کاربست قابلیت‌های جدید که این فن‌آوری پدید می‌آورد)
- دگرگونی (تغییر اساسی ماهیت از طریق این قابلیت‌ها) (نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۸۹)

رتبه‌بندی مطالعه در برخی کشور های جهان

همانطوری که جدول (۱) نشان می‌دهد رتبه مطالعه در ایران در سال ۲۰۱۵ در خصوص سرانه مطالعه ۱۳ دقیقه در روز می‌باشد.

جدول (۱): رتبه‌بندی مطالعه در برخی کشور های جهان در سال ۲۰۱۵^۱

رتبه‌بندی سرانه مطالعه کتاب، نشریات و... در برخی کشورهای جهان در سال ۲۰۱۵	
هند	۱۱۲ دقیقه
ژاپن	۹۲ دقیقه
چین	۷۴ دقیقه
انگلیس	۶۸ دقیقه
فرانسه	۶۷ دقیقه
آمریکا	۶۵ دقیقه
روسیه	۶۱ دقیقه
سوئد	۵۸ دقیقه
ترکیه	۵۰ دقیقه
مالزی	۴۸ دقیقه
ایتالیا	۴۷ دقیقه
....
ایران	۱۳ دقیقه

^۱ سایت خوان روزنامه دنیای اقتصاد تاریخ انتشار: ۱۳/۰۵/۱۳۹۵ ۰۸:۴۷ شماره خبر: ۳۰۸۴۳۹۵

بررسی شاخص های کتابخانه ای

جدول زیر شاخص های کتابخانه ای و مطالعه آزاد را در بین ۲۲ کشور دنیا مورد بررسی و مقایسه قرار داده است.

جدول (۲): مطالعه آزاد و شاخص های کتابخانه ای

کشور	مطالعه آزاد	فضا (تعداد)	مجموعه	عضو	امانت	مراجعه
فنلاند	۴۲	۲/۲۹	۷/۲۴	۴۷٪	۲۰/۶۷	۱۲/۷۶
استونی	۳۵	۴/۲۳	۸/۱۴	۳۳٪	۹/۶۵	۴/۸۶
آلمان	۳۳	۱/۲۸	۱/۲۳	۹٪	۳/۶۸	۴/۰۳
هلند	۳۲	۰/۶۷	۱/۹۸	۲۶٪	۸/۹۱	۴/۳۳
نروژ	۳۲	۲/۱۵	۴/۵۳	۲۹٪	۵/۲۳	۵/۰۶
سوئد	۲۸	۱/۷۸	۴/۹۹	۲۷٪	۹/۱۵	۵/۳۶
لاتویا	۲۴	۴/۰۱	۵/۷۷	۲۷٪	۹/۸۶	۲/۹۳
لهستان	۲۲	۰/۴۳	۳/۵۱	۱۹٪	۳/۷۲	۱/۳
لیتوانی	۲۱	۳/۸۸	۶/۱۳	۲۳٪	۶/۹	۲/۷۵
بلژیک	۲۱	۱/۳۶	۳/۲۲	۲۴٪	۷/۰۷	۵/۰۹
انگلستان	۲۱	۰/۷۸	۱/۹۳	۵۷٪	۶/۸	۵/۴۵
اسلونی	۲۱	۱/۲۵	۳/۷	۲۵٪	۱۰/۸	۴/۱۵
فرانسه	۱۹	۰/۶۶	۲/۶۸	۲۰٪	۵/۳۷	۴/۹۹
استرالیا	۱۸	۰/۷۷	۲/۰۳	۲۱٪	۴/۶۹	۴/۰۶
ژاپن	۱۷	۰/۲۱	۲/۳۶	۳۱٪	۴/۶۴	۵/۹۶
بلغارستان	۱۷	۴/۷۷	۷/۳۵	۱۲٪	۲/۴۴	۱/۳۹
ایتالیا	۱۷	۱/۰۳	۰/۷۳	۲۸٪	۴/۱	۴/۸۴
آمریکا	۱۶	۰/۶۳	۲/۷۴	۲۱٪	۶/۱	۳/۹
کره	۱۵	۰/۰۹	۰/۵۴	۳۱٪	۴/۴۶	۱/۷۷
اسپانیا	۱۴	۱/۳	۱/۱۲	۲۰٪	۰/۴۷	۵/۳۱
ترکیه	۱۱	۰/۳	۰/۱۹	۰.۵٪	۰/۰۵	۰/۲۷
ایران	۳۰	۱/۴	۴/۱۱	۲۵٪	۵/۸	۴/۹

با توجه به داده های جدول ۳، بیشترین مقدار فضا مربوط به کشور بلغارستان (۴/۷۷ متر مربع به ازاء هر ۲۵ هزار نفر)، بیشترین مقدار مجموعه مربوط به کشور استونی (۸/۱۴ منبع به ازاء هر نفر) است. همچنین ۵۷ درصد از مردم کشور انگلستان عضو کتابخانه های عمومی هستند که بیشترین مقدار در شاخص عضو است. بیشترین مراجعه به کتابخانه نیز مربوط به مردم همین کشور بوده است. با این وجود مردم فنلاند در شاخص امانت از سایر کشورها پیشی گرفته اند و در طول سال هر فرد به طور متوسط ۲۰/۶۷ منبع از کتابخانه های عمومی به امانت گرفته است.

اقدامات صورت گرفته پیرامون پیشبرد اهداف سند چشم انداز ۱۴۰۴

نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور ارتقاء سطح معیشت کتابداران، طراحی و اجرای ساختار سازمانی نهاد، خرید ۲۵۰۰ عنوان کتاب، صدور مجوز فعالیت ۱۰۶ باب کتابخانه نهادی، طراحی و اجرای ساختار سازمانی نهاد با رعایت چابک‌سازی مجموعه نهاد در تمام رده‌ها و در ستاد و ادارات کل سراسر کشور را از دستاوردهای این نهاد در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در دولت یازدهم عنوان کرده است.

تعداد کتابخانه‌های عمومی کشور از ۲ هزار و ۸۸۴ باب در سال ۹۱ به ۳ هزار و ۲۷۸ باب در سال ۹۴ رسیده است. همچنین تعداد کتاب کتابخانه‌های عمومی کشور از ۳۴ هزار و ۹۰ نسخه در سال ۹۱ به ۴۱ هزار و ۳۰۰ نسخه در سال ۹۴ رسیده است.

پیگیری تصویب و اجرای الزام قانون مربوط به پرداخت نیم‌درصد درآمد شهرداری‌ها و وصول بخش قابل توجهی از مطالبات سال ۱۳۹۳ در سراسر کشور، ارتقاء سطح معیشت کتابداران و کارکنان نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور با تدبیر در هزینه‌های غیر ضروری و اختصاص اعتبارات برای ارتقاء سطح معیشت کتابداران در سطح عمومی و اختصاص برخی فوق‌العاده‌های قانونی برای مشمولین مانند فوق‌العاده حق مرزی، شناسایی و تکریم ایثارگران شاغل در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور برای اولین بار، خرید ۲۵۰۰ عنوان کتاب با تعداد یک میلیون و ۵۵۰ هزار نسخه از ۳۰۰ ناشر و خرید و توزیع یک میلیون و ۵۰۰ هزار نسخه نشریه با اختصاص ۱۵۰ میلیارد ریال اعتبار را از دیگر دستاوردهای مهم نهاد است.

همچنین صدور مجوز فعالیت ۱۰۶ باب کتابخانه نهادی، ۶۲ باب کتابخانه مشارکتی و ۲ باب کتابخانه مستقل، ارسال ۳۳ عنوان (۱۸۱۵ نسخه) کتاب بریل به ۵۰ باب کتابخانه عمومی؛ ارسال ۵۷۰۰ عنوان کتاب گویا در قالب هارد سخت‌افزاری به ۳۱ استان کشور، تولید کتاب گویا در بخش‌های نابینایان پنج استان کشور: فارس، اصفهان، چهارمحال بختیاری، اردبیل و آذربایجان غربی، کسب مجوز جذب و به‌کارگیری ۳۰ نفر نیروی کم‌بینا و نابینا بر اساس مصوبه هیئت امنای در سال ۱۳۹۵، طراحی و پیاده‌سازی نرم‌افزار جامع مدیریت کتابخانه‌ها، با هدف رفع مشکلات کتابخانه‌های نهاد در بهره‌گیری از نرم‌افزار کتابخانه‌ای و به‌منظور پیاده‌سازی یک سیستم جامع، تحت وب، یکپارچه و متمرکز برای مکانیزاسیون کلیه فرآیندهای کتابخانه‌های عمومی و ارائه خدمات متنوع به اعضا؛ و اتصال ۲۲۲۴ کتابخانه از تمامی استان‌ها به این سامانه یکپارچه (همچنین فراهم‌شدن تجهیز سایر کتابخانه‌های مستقل به این نرم‌افزار) را می‌توان از دیگر اقدامات این نهاد در سال‌های اخیر برشمرد.

براساس این گزارش همچنین از برگزاری مدرسه تابستانی خواندن به‌منظور ارائه آموزش‌های لازم در حوزه «ترویج خواندن» به کتابداران و تربیت نیروهای مشتاق و متخصصی با عنوان «مروجان خواندن» با هدف غایی استعدادیابی و فراهم کردن زمینه شکوفایی مروجان خواندن در کشور، طراحی و اجرای مدرسه اینترنتی خواندن به‌منظور گسترش عدالت آموزشی، افزایش بهره‌وری در منابع، تحقق اهداف نهاد در توانمندی همکاران و پیروی از راهبردهای اقتصاد مقاومتی با فراگیری ۵۱۰۰ کتابدار، تهیه طرح پیشنهادی نظام رده‌بندی کتابخانه‌های عمومی ایران و ارائه آن به معاونت علمی فناوری ریاست جمهوری به‌عنوان مقدمه بازنگری در نظام رده‌بندی کتابخانه‌های عمومی ایران، تشکیل «شورای عالی پژوهش، آموزش و نوآوری» نهاد، به‌عنوان عالی‌ترین مرجع تعیین و تبیین سیاست‌ها و خط‌مشی‌های اصلی در حیطه وظایف تعریف‌شده، برای تحقق راهبردهای تعیین‌شده در اسناد بالادستی به‌عنوان دیگر دستاوردهای مهم این نهاد در سال‌های اخیر عنوان شده است.

نتیجه‌گیری

نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به‌عنوان متولی قانونی اداره کتابخانه‌های عمومی (نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۸۶)، در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ چنین عنوان کرده است: «نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور ... نهادی است فرهنگی، با هویت اسلامی-ایرانی، نافذ و اثرگذار بر جامعه، دارای کارکردهای آگاهی‌بخشی، اطلاع‌رسانی، آموزشی و ارشادی، زمینه‌ساز ارتقای مطالعه مفید، دارای نیروی انسانی متعهد، متخصص و آموزش‌دیده، با حفظ جایگاه اول کشور در منطقه و موفق به رساندن کشور در زمره پانزده کشور برتر جهان از جهت سرانه فضا، عضو، منابع و امانت کتابخانه‌ای ...».

به طور کلی هدف کتابخانه‌ها از گردآوری و سازماندهی منابع، ارائه خدمات به مراجعه‌کنندگان است. مراجعان کتابخانه با انگیزه‌ها و دلایل متفاوتی جهت کسب اطلاعات و آگاهی، راهی چنین مکانی می‌شوند تا از منابع آن بهره‌مند شوند. خدمات امانت، مرجع و استفاده از سالن‌های مطالعه از مسئولیت‌های اصلی هر نوع کتابخانه‌ای بویژه کتابخانه‌های عمومی است، که از آن به عنوان دانشگاه مردم یاد می‌شود، و باید به گونه‌ای سامان یابد که نهایت بهره‌مندی از مجموعه منابع را تضمین کند.

در بررسی وضعیت کتابخانه‌های عمومی کشور با سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و کشورهای برتر فاصله زیادی وجود دارد. بنابراین معضل شکاف بین وضعیت جاری و مطلوب (چشم‌انداز ۱۴۰۴ و استاندارد‌های جهانی) دامن‌گیر کتابخانه‌های عمومی کل کشور است. از علل پیدایی چنین شکافی می‌توان به گستردگی کشور، پراکندگی جمعیت، عدم تامین اعتبارات کافی، عدم توجه کافی مسئولان ذیربط به این قضیه، گرانی زمین در شهرهای بزرگ و ... اشاره کرد.

مراجع

۱. مرجانی، نسرين، (۱۳۷۷)، بررسی وضعیت کتابخانه‌های عمومی شهر ری و ارائه راه حل برای دست یافتن به وضع مطلوب، پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
۲. نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، (۱۳۸۹)، تبیین مولفه‌های چشم‌اندا نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ایران ۱۴۰۴، به کوشش اداره کل پژوهش و نوآوری، تهران، انتشارات نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.
۳. سیامک، محبوب، (۱۳۹۱). کتابخانه‌های عمومی و سرانه مطالعه. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۸ (۱)، ۱۱۷-۱۳۳.
۴. نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۸۹) ب) گزارش کتابخانه‌های عمومی کشور در پایان سال ۱۳۸۹ (مجموعه کتابخانه‌های نهادی- مشارکتی و مستقل)، تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، اداره کل برنامه‌ریزی و ارزیابی، اداره آمار (گزارش داخلی).
۵. سایت خوان روزنامه دنیای اقتصاد تاریخ انتشار : ۱۳/۰۵/۱۳۹۵ ۰۸:۴۷ شماره خبر: ۳۰۸۴۳۹۵.